

In a letter written while in Volozhin, in the summer of 1890, Bialik noted:

לכד למודי קודש לא ילמדו פה מאומה וכל מה שכתב ברדיטשבסקי ל"האסיף"—לא
מניה ולא מקצתיה.⁶⁷

At first, he was very much taken by the learning and devoted himself to it with great enthusiasm. He described his state of mind as follows:

גם אני אלמד גמרא, גמרא, גמרא... וכך עשיתי בחדשים הראשונים... במשך
שלשה חדשים למדתי כמעט על פה כל מסכת כתובות עם כל התוספות שעליה.
כבשתי את כל תאוותי, חנקתי את כל רגשותי ואלמד בלי הרף ובלי חשק. וכל פעם
שהיה יצרי משיאני להפסיק ממשנתי ומעורר בי הרהורים אחרים צבטתי לי בידי עצמי
וגערתי בי בניזופה: "למד, גולן! למד עד שתקבע כרסך!"⁶⁸

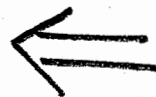
At this time he wrote a poem, entitled "*bi-'Ohel ha-Torah*," in which he described his yearning to study "in the tents of Torah," a precursor to his much more developed and famous poem of the same theme, *ha-Matmid*.⁶⁹ Nevertheless, this period of intensive learning did not last too long. He continued to study but his mind was elsewhere.

אבל היצר הרע תקיף הוא והתמדה והתלהבות זו לגמרא... רפתה לאט לאט ואני
חזרתי לטבעי הראשון... מיום ליום נתמעטה התמדותי... עומד הייתי אצל שלחן
תורת שעות שלמות... ואני פי דובב אמר אביי ולכי בעולמות אחרים.⁷⁰

He began to concentrate more on writing poetry, spent time walking outdoors, became involved in a clandestine Zionist group of yeshiva students, learned Russian, and in the late summer of 1891, left Volozhin.⁷¹

A contemporary of Bialik's described the atmosphere in yeshiva at that time in the following way:

ישיבת ולוז'ין, אף-על-פי שלא היתה בה השכלה ממש, רוח של השכלה וריח של
השכלה היו מורגשים בה במקצת. דברים שהקפידו עליהם בשאר ישיבות, לא הקפידו
עליהם הרבה בולוז'ין, ועבירות שהיו גוזרים עליהן עונשים וקנסים בכל הישיבות כולן,
העשו בולוז'ין כהיתר. להגות בכתבי הקודש ובלשון הקודש...
כיוצא בזה, ההתעסקות בספרי כותבי תולדותינו ובספרי הפילוסופים שלנו. דבר זה,
שהיו מוציאים עליו מבית-המדרש בכל הישיבות, לא חל עליו אסור גמור בולוז'ין,
אלא היה שייך לסוג של דברים שהם אסורים מפני מראית העין, ובחדרי חדרים הם
מותרים. ובכל "זמן" ו"זמן" היו בה בחורים שעסקו בהם בשעות הפנויות מלימוד של
חובה...
ובשביל מעלות טובות אלו שהיו בישיבה של ולוז'ין ולא היו בישיבות אחרות, יצא
לה שם טוב בעולם. ואבות היו שולחים אליה את בניהם לא רק ללמוד בה תורה, אלא
גם לקנות להם בה מידות טובות, דרך ארץ, ובחורי ישראל שחשקה נפשם בתורה,
ובהשכלה שיש עמה חכמת ישראל, ושרצו לעשות את תורתם עיקר וקבע, הלכו
לולוז'ין. אלו מהם שבאו לכאן וקצת ידיעות חיצוניות אתם מביטם—היו מוסיפים בה
עליהם. וגם אלו שבאו ריקם, לא נשארו בריקנותם, אלא קנו להם בישיבה ידיעה כל
שהיא באיזו חכמה ובאיזו לשון, שהיתה משמשת להם הקדמה ופתיחה לשערי חכמה.
ואפילו בחורים שלא הסיחו את דעתם מהגמרא אפילו לשעה קלה, ולא הפנו את לבם
כלל להשכלה, קלטו בה מאליהם ושלא בידעתם מרוח של השכלה שבה.⁷²

שאחרים פסקו לאיסור (בענין זה יש ממנו תשובה במאסף "עיטור סופרים" שהוציא הרב קוק ז"ל). קריאת העתונים היתה לו לא בילוי זמן, אלא, כפי הנראה, צורך פנימי להיות קרוב לכל מה שמתרחש בעולם הגדול. מטבעו לא היה זר לעולם, לכל דבר שאירע, כל עוד לא מצא בוה סתירה לאהבת התורה.¹⁰⁵

The Neziv also felt that it was very important to know Russian. His son continued:

ולא עוד אלא שהביע צערו על שאינו יודע לשון המדינה, אף חשב כי אילו ידע לדבר במישרין עם הפקידים הגבוהים, היה מצב הישיבה איתן יותר. פעם אחת נכנס אבא ז"ל לחדרי ואותה שעה למדתי רוסית מפי מורה, בן-ישיבה מעיר מינסק. שאל אבא ז"ל את המורה על לימודי, וכנהוג התאונן המורה, שאין אני מכין את השיעורים כראוי. אמר אלי אבא ז"ל: "למד, בני, הלוואי שהייתי אני יודע רוסית, כי אז היו הרבה ענינים נראים אחרת."¹⁰⁶

This openness on the part of the Neziv to Haskalah was also clearly acknowledged by his son. He wrote:

מה שהיה ידוע בימים ההם בשם "השכלה" ובחוגים מסויימים של חרדים, כמעט בכלם, היה שנוא ומגונה, נראה בעיני אבא ז"ל אחרת. לא בוולוז'ין, ולא בשנותיו האחרונות, לא דיבר אבא ז"ל בגנותה של ה"השכלה" כשהיא לעצמה. השקפתו על זה, כמו על כל יתר הדברים שבאו לידו, היתה ישרה, אובייקטיבית, בלי כל כוונה צדדית.¹⁰⁷

In a brief biography of the Neziv by R. Abraham Isaac ha-Kohen Kook, he wrote:

הגאון הנצי"ב הוא באמת דורש השכלה נאמנה וחפץ בכבודה של תורה שהרב הרועה עדר ה' יהיה איש בעל מדות תרומיות ובעל נימוס וידיעת התבל במדה נחוצה לתנאי החיים, ביחוד שידע שפת המדינה.¹⁰⁸

In one of his histories of Volozhin, M. Y. Berdyczewski noted that:

הוא מוקיר יראים ושלמים, גם דורש השכלה באמת שלא נהפכה להם לסם מות. ... ושקר בפי הסופרים אשר שמוהו למקנא אדוק ושונא השכלה ודורשיה.¹⁰⁹

In defense of the Neziv who was attacked for his narrowmindedness, Alexander Zederbaum, the editor of *ha-Meliz*, wrote:

הלא ידענו פא"פ את ראש הישיבה ה' נצי"ב, וכל אשר יכולנו להוציא מפיו ומפי כתביו ומכתביו אלינו הוא מלבד רוחב בינתו בפוסקים ובתלמוד ויראתו הקודמת לחכמתו אוהב הוא להגות ולהעמיק חקר ביושר והגיון, ואיננו מן הקנאים המתעבים כל למוד חול ולשון המדינה.¹¹⁰

In fact, it is very interesting that the Neziv had high regard for Max Lilienthal, and felt that his father-in-law and others unfairly suspected him of being simply a front for the Russian government's effort to assimilate and even convert the Jews. The Neziv met Lilienthal personally during the latter's trip to Volozhin in 1842 and was the only other person present when Lilienthal and R. Izeleh met privately to discuss the government's plan.¹¹¹ His nephew, R. Barukh Epstein, wrote:

והנהו בריוני דבי מתיבתא עשו נבלה גדולה חרקו אבן בחלונה, ומפני הפחד חלתה ונפלה למשכב והגיעה כמעט עד שערי מות, וכל כך קלקלה השנאה את השורה, שבשעה שהרופאים התיאשו מחייה ובכל בית הרב היתה האניה ואניה, מצא הרב בהגמרא שלו גליון מונח ועליו כתוב-נוסח מצבה לחרות על קברה.¹²⁴

Much more serious was the economic crisis which came to a head in 1891. That year was a leap year and the yeshiva did not have enough money for the students' stipends for the extra month. Tensions ran high and when one of the yeshiva's custodians embarrassed some of the students, a veritable riot broke out in the *bet midrash*. In his memoirs, the Neziv's son, who was then a young boy studying in the yeshiva, described the scene:

הרוחות היו נרגזים, קמה סערה, מישהו שבר את המנורה אשר היתה תלויה מעליו למען הגדל המהומה, ולא עברו רגעים רבים וכל האולם היה כמרקחה. המאור כובה, השולחנות נתהפכו, בשמש אשר פגע בהם בדברי פיו פגעו הם, בני הישיבה, בפועל ידים והשאון גדול ורב. רבן של ישראל נכנס אל הישיבה, ראה ובכה ולא מצא דברים להוכיח, כי אם לבקש רחמים על הישיבה כולה שלא תחרב.¹²⁵

The repercussions of this event were felt both within the yeshiva and without it and, once again, led to serious concerns about the future viability of the institution. The Neziv did all he could to maintain its existence, pacifying many of his students and travelling regularly to Vilna, and even on occasion to St. Petersburg, to prevail upon the secular authorities to continue to look with favor upon his yeshiva.¹²⁶ But he found the pace and the pressure too taxing and decided at that point to finally carry out his life-long dream of settling in the land of Israel.¹²⁷ He made plans to leave Volozhin and appointed his oldest son, R. Hayyim Berlin, in his place.

It was this desire on the part of the Neziv which aroused the greatest ire and indignation of the student body. At that time, R. Hayyim Soloveitchik had been saying *shiurim* in the yeshiva together with the Neziv and many students felt that he was more qualified than R. Hayyim Berlin to assume the position of *rosh yeshiva*. The Neziv's insistence upon appointing his son met with great opposition and, once again, a number of his students made life very difficult for him:

ואותה שנה היתה שנה של מהומה בישיבה, ערבוביה באה לתוכה, ולא היה לה שלום מבית ומחוץ. . . . ומבית-מפני רצונו של הנצי"ב להושיב על כסאו את בנו הבכור, ובני הישיבה התנגדו לו, משום שכוח הבן לא היה יפה ככוח האב. מלחמת בית זו היתה קשה ועקשנית משני הצדדים. כלי זינן של הנצי"ב במלחמה זו היו דמעות ותחנונים, וכלי זיננם של התלמידים בה היו קול וידים. הקול קול יעקב, רגוני וצעקני, שהולך מסוף העולם ועד סופו; והידים ידי יעקב אף הן זורקות חצים ואבני בליסטראות מאחורי הגדר, כשבעליהם רואים ואינם נראים.

בכל יום ובכל שעה, היה הנצי"ב מקבל מכתבי-סתר, רובם כתובים בידיים גסות, מלאים דברים קשים כגידים כנגדו, ופוגעים בכבודו פגיעה גסה. כצפרדעי מצרים, כך עלו ובאו מכתבים אלו אל הנצי"ב בחדר משכבו, ועל מטתו; בארון הקודש, בעמודו,

בתיק טליתו, בין עמודי ספריו, ובכיסו בגדיו—לא היה מקום פנוי מהם. באכזריות קשה, שרק הנוער מסוגל לה, שמרו בני-הישיבה את צעדי הזקן, התחקו על כל פסיעה ופסיעה שלו, וגרמו לו יסורים הרבה.¹²⁸

One of the students who was studying in the yeshiva at the time described the situation facing R. Hayyim Berlin as follows:

התלמידים לא הסכימו למינוי זה, והפריעו את שיעוריו בכל האמצעים שבידם. לפעמים חסמו את הדרך בעדו לעלות על הבימה, ולפעמים הקיפוהו בקושיות שלא ידע מה להשיב עליהן. . . . התלמידים עשו פרעות בישיבה, הפכו את השולחנות, שברו את החלונות, כיבו את המנורות, והחורבן היה גדול מאוד. הנצי"ב עמד אצל הדלת ובלב שבור ראה את הנעשה בישיבתו הגדולה, אבל לא היה יכול לעשות מאומה. בשעה של השתוללות והפקרות, אין עצה ואין תחבולה.¹²⁹

This constant infighting and conflict had a terribly detrimental effect on the yeshiva:

בשעת חירום שכזו נפחתה צורתה של הישיבה; הופר בה הסדר ורפתה ההשגחה. המתמידים עקרו אל רגליהם מהישיבה ופרשו לבתי-מדרש קטנים שבעיר, או התייחדו בחדריהם עם גמרות שלהם. אוטרי המלחמה סבבו בשוקים וברחובות, הלכו מבית אל בית ועסקו בפוליטיקה. והבינונים, העומדים באמצע בין שני אלו, תפסו את הספסלים בישיבה, התנועעו על ספריהם ולבם כל עמם. העינים היו שקועות בגמרות הפתוחות לפניהם, והאזנים היו נטויות כלפי חוץ, לקלוט שמועות פורחות "משדה המלחמה" . . . כשהגיעו ימות הקיץ הורע המצב ונגרשה הסאה. כנופיות כנופיות של בחורים בטלים מלמודים היו עומדים ומשיחים בישיבה, ובחצר הישיבה; וכנופיות כנופיות של הולכי-בטל היו מטיילים בחוצות ומחוץ לעיר. ולמודים—מאן דכר שמם? מצב זה של בטלה מתוך אונס, של פיזור הנפש ושל היסח הדעת, גרם לכך, שרבים מבני-הישיבה שמאסו בבטלה החלו לעזוב אותה לגמרי. . . .
כמעט בכל יום היו הנשארים בישיבה מלויים את העוזבים.¹³⁰

This struggle over who would succeed the Neziv was so intense and so sapped the strength of the yeshiva that some considered it to be the cause of its closing almost a year later.¹³¹ However, the key factor responsible for that event was the Russian government's insistence that secular studies be introduced formally into the yeshiva's curriculum. As mentioned above, the Russian maskilim and the secular government had long advocated such a change but they both had been successfully held off for decades by the tenacious and intensive efforts of the Neziv. However, by the end of the penultimate decade of the nineteenth century, they began to gain the upper hand and forced their will on a most reluctant, tired and saddened *rosh yeshiva*.

In February, 1887, thirteen rabbis were called to St. Petersburg to discuss the matter of instituting secular studies in the *hadarim* and yeshivot of Russia. Among those who attended this meeting were the Neziv, R. Yosef Dov Halevi Soloveitchik, then in Brisk, R. Yizhak Elhanan Spektor of Kovno, and R. Yizhak Ya'akov Reines of Riga. Their

וכאשר הגיע הדבר לידי-כך, שלא היתה ברירה אחרת והיה הכרח להסכים ללימוד הלשון הרוסית בישיבה, עשו זאת כמי שכפאו שד וביקשו תחבולות לצמצם עד כמה שאפשר את מספר המזוייבים בזה וגם את שעות הלימוד הזה. הצליחו לקבל מאת הממשלה רשות, שלא כל בני-הישיבה, שמספרם היה רשמית מאתיים וחמישים, אלא רק החלק החמישי מהם, חמישים איש בלבד, יצטרכו לעסוק בלימודים הרוסיים. את החמישים בחרו מבין הגדולים והקשישים, ביחוד האברכים העומדים כבר לצאת מן הישיבה וחושבים לקבל על עצמם רבנות. זמן הלימוד של הלשון הרוסית הוקצב לשתי שעות ביום, השעות האחרונות מן הזמן הרגיל ללימוד בישיבה, היינו משבע וחצי עד תשע וחצי בערב.¹³⁶

A Gentile teacher was found and a room was set aside on the ground floor of the yeshiva for this purpose. There even was a picture of Czar Alexander III on the wall of that room.¹³⁷

However, none of the students wanted to attend these classes, considering them a waste of precious time better spent on Torah studies. When the instructor came to teach his class, he would find no one in the classroom. Afraid that the authorities would discover this and react harshly towards the yeshiva, the Neziv,

בכבודו ובעצמו היה נכנס לישיבה, ניגש אל השולחן שלפניו יושבים הרשומים כתלמידים ב"כיתה" ומתחנן אליהם: "אנא, בני, בטלו שעה מתלמוד-תורה ורדו אל הכיתה, המורה מחכה שם זה כחצי-שעה ואין איש. עשו זאת למען הישיבה, תלמוד-תורה דרבים". . . . ובני-הישיבה, ברצון או שלא ברצון, היו מוכרחים לסגור את ספרי הגמרא ו"יורה דעה" - שלמדו רוב "האברכים" - ויורדים למטה. היטורים הנפשיים של המורה הגדול שהיה מוכרח לבקש בקשה זו, ושל התלמידים המבוגרים, שהיו מוכרחים לעשות זאת למענו, יכול לתאר לעצמו כל בעל-נפש.¹³⁸

There is other evidence as well for the formal study of Russian literature in the yeshiva. The son of a student who was there at the time wrote that:

באותם הימים חידשה הממשלה הרוסית את דרישתה מן הישיבה להנהיג את לימוד הלשון הרוסית ויסודי ההשכלה הרוסית. בשנים קודמות הבטיחה הנהלת הישיבה לקיים דרישה זו והשתמטה. עכשיו שוב לא היתה ברירה, וכדי להציל את הישיבה מסכנת נעילה, בחרו מתוך בני הישיבה חבורה של "מתנדבים" שידעו בהם שיראתם קודמת לחוכמתם, והטילו עליהם לשמוע לקח בשיעורים הרוסיים. אבי היה אחד "הגיבורים הללו". . . . עכשיו ניתנה לו הזדמנות להוסיף על ראשית השכלתו הרוסית שקנה בוילנה, ובזכות הלימוד הזה שלמד "בעל-כורחו" בוואלוז'ין, היה אחד המעטים ברבנים שבדורו, שטעמו בקצה משענתם גם מן ההשכלה הכללית.¹³⁹

However, government leaders together with their cohorts among the maskilim continued their pressure to force secular studies into Volozhin on a more widespread scale, and the Neziv's reluctant compromise and valiant efforts to keep his yeshiva alive were no longer able to stem the tide. On December 22, 1891, the Russian government ordered the yeshiva to conform to a very comprehensive set of rules which governed all aspects of the yeshiva's existence, including its curriculum, student body, teaching staff and administration. Of the dozens of regulations, four

were most critical and serious: (1) secular studies were to take place daily between the hours of 9:00 a.m. and 3:00 p.m. (#6a); (2) no more than ten hours a day could be spent studying (#6b); (3) there was to be no studying at all at night (#6c); (4) the members of the administration and teachers all had to be able to speak Russian and hold a diploma testifying to their knowledge of some secular subjects (#2, 27).¹⁴⁰ No longer were secular studies in Volozhin simply a matter involving only the fifty best students for two hours at the end of the day, but it was to transform the entire character of the yeshiva. The bulk of the day was to be spent on secular studies and only a few hours could be devoted to Torah, with virtually none at all during the winter season when the day was very short.¹⁴¹ It was obviously impossible for the Neziv to agree to such extreme demands. He said, as reported by his nephew, R. Barukh Epstein,

בתנאים כאלה מה לו ולהישיבה, ומה להישיבה לו, ומה לשניהם מקום בכותלי בית הישיבה בוואלאזין, אחרי כי לא "ישיבה" תהי' ותקרא עוד, כי אם "בית ספר" מדיני, כללי.¹⁴²

The end was near, and it came some ten weeks later. On Wednesday morning, February 3, 1892, Russian authorities entered the yeshiva and ordered all the students to leave. The sad and tragic scene was later described as follows:

ביום ד' ה' שבט בבקר בשנת תרנ"ב (בעצם יום הולדתו של ר' חיים ברלין, ראש הישיבה האחרון שלפני הסגירה, שגם בזה ראו אות ומופת, מעין "אצבע אלקים") הקיפו את הישיבה פקידים ושוטרים רבים מכל מחוז אשמינה, פלך ווילנה, וגם המון אכרייהכפרים מערייהסביבה נקראו בפקודת הרשות, ובמעמד שרהמחוז, סגן הקטיגור מהעיר ההיא ועוד פקידים, ובמעמד כל ראשיהישיבות והתלמידים נקראה פקודת הממשלה על הישיבה ותלמידיה ועל גזירתהמלכות לסגרה. ככלות קריאת הפקודה נתן צו לבני הישיבה לעזוב מיד את ביתתלמודם, ובמשך שלשת ימים עליהם לעזוב גם את העיר, ואחרי שפנו את ביתהישיבה והוציאו את ספריההתורה וספרי התלמוד—הניתו חותם שחור על דלתות הישיבה, מקדשהתורה, ונסגרו על מסגר. . . . וכל אלה שהיו עדייראיה של אותו המחזה האיום אומרים, שכל מי שלא ראה תמונת תוגה מחרידה כזו לא ראה כחזיון הוזה מימיו. מקוםהישיבה, הקפתה על ידי שוטרים ואכרים, יציאת התלמידים, או יותר נכון, גרושם מתוך הבית, הוצאת כל הבית, ספריההתורה וספריהתלמוד, וביחוד רגעהפרדו של ראשהישיבה הנצי"ב, שהוצא במצביהתעלפות החוצה, נשען על זרועותיהם של תלמידיו—אין פלא אם למראה כל זה סמרו שערות הרואים וכל העם געה בבכי.¹⁴³

Another description noted that:

כאבלים וכמנודים עזבו התלמידים את הישיבה, כל אחד התבודד לעצמו והתאבל על חורבן הישיבה וחורבן עולמו. . . . קבוצות קבוצות נשמטו בני הישיבה ונסעו לבתיהם נכאירוהו וחפוייראשו. מכל הכפרים נתאספו האכרים עם עגלותיהם להוביל את בני הישיבה אל התחנה. קור נורא שלט אז בחוץ, סופת שלג התחוללה באויר וכסתה את פני כל העולם, והבחורים ישבו בתוך העגלות, מקופלים ומכונסים בתוך בגדיהם וצדורותיהם, תפושי יגון ואכולי צער. . . .¹⁴⁴